

Жер үстүнийг пролетарийлары бирикклэгэр!

Я. Л. АЗИНОВИЦКИЙ.

Бискэ жуу кэрэк жок
удурлажарга бэлэн
турубыс.

ЧАГАТ СТРОЕВ КӨЧҮРГЭН

Ойрот Областыг ВКЛ(б) Обкомы чыгарган
Умалу 1927 жылда.

Алт.

Ойрот.

2-344

Дер үстүниг пролетарийлары бириккелгер!

Г. П. В. в АПГР.

ОБЪЕЗ. ЭДЗ.

1928.

Я. Л. АВИНОВИЦКИИ.

155

Бидең ми не чөгүм,
но к аякору тобу

**Бискэ жуу кэрэк јок
удурлажарга бэлэн
турубыс.**

ИИВ. № _____

Чагат Строев Көчүрген.

Јәр үстүниг буржуйлары СССР-ди өчтөөр кылыгы тыгыды.

— Бу жууктаг бәри, јәр үстүниг буржуйлары, јок-јойудыг башкаруун базарга, нәлә јүзүн ко-омой кылык кылынала, өнөтиин тийип турганын СССР-дин ишмәкчиләри-лә крестьяндары көрүп туру.

Пекиндә Чжан-Цзо-Лин бистинг посольстваны чаканы, Шанхайда база бистинг посольстваны жуулаганы, куурмак албан бичиктәри, Лондондо бистинг Торгпредствоны албаданып тинтигәни, јурт ичиндә өлтүрәргә, өртөөргө албаданып турганы-ончо-ло бискә тийип турган шок кылык болор.

Англиянын башкаруу бис-лә тил алышпас, саду э пәс, јүрүшпәс дәп, бичик бәрди. Онын түбүндә, јуу башталары, јарт дәп сакыыр кәрәк. Оны кандый-ла ишмәкчи улус, крестьян улус јарт билип турар кәрәк, оног болгой буржуйлардын биләр дәгән јөптүләри айдып јат: „Чемберлен јарыткышту таарылу бочколор көрүп јүрү“ база тил алышпас болгонын кийниндә „јагысла јуу болоры арткан“ дәп, айдыжат.

Англия-ла јүрүшпәс, тилдәшпәс болгон-ла тарын-да Польша-да бистинг нөк Войковты, орустыг актарынын чәрүү атканы база-да јагыс аай јуу баштаарга кылынган кылыкка кәлижин јат.

Бу нә-лә шок кылыктарды шинжиләп кәлгәндә, Чжан-Цзо-Линнын бистинг посольстваны

чачканынаг ала, нөк Войковты өлтүргэни ончозыла жагыс жэрдэң болып јат-јагыс-ла Лондоннын кылыгы.

Нэниг учун жагыс-ла Лондоннын кылыгы? дэн, улус сураар.

Англия јэр устүндэги көп госуларствалардын баштап база бойынын буржуйлары кожо, бү жагы јүрүм јазап-јаткан албатаа, он јылдын туркунуна алднанг бойы, байлары бийлэри јокко јаткан учун, сүрэкэй каныгып, өчтөп туру.

Советтин јуртына Англияга кулдадып, бийлэдип јаткан албатылар карузып туру, база күн бадыжында јтртаган албаты, күн чыгыжы јанында јурттар совет башкарууна ижэнип тыңыды, Англиянын капиталистарына оноң улам сүрэкэй арчабыкту түймээндэр табылып јат (Кыдатта колонияларда) Англия албаты кулданбазын, тонобозын дэп, сүрэкэй кыстап туру.

Бистинг революция (түймээн Британия башкаруудыг баалу јэрлэринэ-Китай-ла Индияга југуш оору аайлу болуп туру. Кыдаттын јэри-јуртынын тал ортозы Англия колында колония болуп отуру. Кыдаттын јэриндэги түймээн Англиянын канча-түмэн алар-јиир јөөжөзин тутадып јат. Кыдаттын түймээни, канайып-та јэндирип, мэкэлэдип турза, эмдидэ тыг туру, ол канайтса-да кэрэгин бүдүрэр, јэнгэ, оноң улам айлдаш јаткан Индияда түймээн чыгар, Индия дэээ, үч јүс миллиононг ажра албатылу, аајок бай, јөөжөлу јурт, Англиянын капиталына үзэ јидирип, кулдандырып јаткан эди. „Англиянын баалу тажы“ дэп, айдылган Индияда түймээн чыкажын, Британиянын империазы (Янглия) чачылып түрэгэнидэ ол.

Англиянын башааруу СССР-ди көрөбөй, өлгөнчө өчтөөр учуры, шок ондый.

Совет јуртты Англиянын капиталистарынын

јолуна кәчирә турды. Нәниг учун дәзә? Англияга кулдаткан албатылар Совет јуртын јакшы көрүп туру. Күн бкдыжы-ла күн чыгыжында, јаткан јуртардыг ишмәкчи јокту улузы совет јуртун тыңыганын көрүп бойлорын база тыңыдып туру бойыбыс башкарынар дәп туру.

Оның учун Англияның башкаруу озогы айынча бойының колонияларыла кыдагтын јарин, тоноорго күч алынбай туры.

II.

Амыр јадар дәгән сагышка јуу-чак чыгырга турганы.

Нәниг учун Англияның каан башкаруу бу бистиг Советтыг Республиказын эмди јаңы јаман көрүп кәлди? Уч дөрт јыл озо нә јуулабаган, нә өөркөшпөгөн? дәп. Бу бичикти кычырган улус сураар болор.

Ондый суракка айдар бир чокум кару сөс бар. Англияның байлары 1919-21 јылдарда бислә јуулажып болбой јәндирәлә, бисти амыр энчү јаңы јүрүм јазап болбос дәп, шүүйлә сакып јада бәргән. Олор бисти 1922 јылда ачанадан кырылар дәп, ижәнди, оның кийниндә аш јакшы бүдәрдә бажына чыкпай калар дәп, сакыды, ол эмәзә садуга кирәлә јөөжөнниг бажына чыкпай јаңы јүрүмин бузар дәшти.

Эмди дәзә олордың байларының ижәнгәни тәгин јәргә барганын көрди. Бистиг јаңы јүрүм јазап, мал ашты өнжидип, кичәэнип турганыбысты олор јарт көрди, тыңыйтанын билди, онон улам озогы јуу-чак, албан күчкә түжүрәргә шүүгәни ол болор, јә СССР-ди үзә баспазада, тоолу јылга арчабык эдәр дәгән санаалу болды.

Англия бистиг СССР-ла јуулажарга албаданып-та турза, бистиг башкаруубыс амыр јадар јаңын кичәәп туру. Былтыргы јылда Чжан-Цзо-

Лин бистинг Кыдат јэриндэги тэмир јолыбыска кадылды. Пекинда бистинг посольствага албаданып табарды, бистинг Лондондогы Саду эдэр представительстваны чачып бусты. Јэ ондый-да болзо бистинг совет Башкаруу амыр јадымын билип, ол кэрэктэрди кэрэксибэй, таштап салды.

Бистинг партия амыр јадар кэрэгиндэ кичэ-энгэни сүрэкэй учурлу, ајыкту нэмэ. Бистинг партия, бистинг башкеруубыс ишмэкчилэр-лэ крестьяндар, јок-јойу албаты амыр энчү јатсын дэп, јуу болбозын дэп сурээн кичээп туру. Онынг учун бистинг СССР-динг башкаруу јуу болбозын албаттым амыр јатсын дэп, кичээп, каандарга сөзин айдып турган эди.

Јэр үстүнинг албатызы тэкши мылтыкты таштааын, качанда јуу болбозын дэп. Генуя дэп јэрдэ јаан јуун (конференция) болордо бистинг јург аныйып айткан эди.

„Мылтык јэпсэлди астадар, каандар јуу баштаза токтодор кажы-ла госуларствалардагы чэрүди јөптөжөлө астадар, бу јуу тужында албаты кырылар корон, кандый корктшту мылтыктар јок болзын, амыр јаткан албатыны јуулабас болзын дэп, бистинг нөкөр Чичерин Генуя конференциясында айткан.

Бистинг делегаттар айткан ондый сөскө капиталист госуларствалардын башкаруулары кирбэди. Генуядагы конференция нэмэ болбой каларда 1925 јылдын күзүндэ бистинг Совет башкаруу айлдаш јаткан оок тээк госуларстваларды јууп алып, амыр јадар качанда јуулашпас јөн бүдүрэргэ санады. Ол-да јуун нэмэ болбоды, бистинг айткан сөс јылбады. Айдарда, бистинг СССР онон-да јалтанбады, бойы сагыжы-ла кызыл чэрүди асатты. Эмди бистинг үүрэдугэ турган чэрү озогызынанг ас болуп јат.

Бисти кажы күндэ кэлип јуулаар? Онынг

кэлип јуулаар күнүн кижн билбэс. Бистин эр-мэктэшкэн куучыннан бодозо, ол улустын санаазы болзо јууды бачымдадып чыгарып ийэр санаалу эмтир дэп, бодоор кэрэк. Олордын ондый кара сагыжына бис бэлэн болуп јэпсэнип аларыс.

III

„Бистин Чемберленге айткан кару сөзибис“.

Јуу баштаарга көкүдүжүп турган нэмэлэргэ бистин ишмэкчи-лэ крестьян албаты тэкшилэ кару сөзин јалтаныш јок кату айтты, ол кэрэк таап турган улус байла эбэш санангадый болор. Москва-да, Ленинград-та оромдорго канча јүс мулнан албаты, јуула-ла „бискэ јуу кэрэк јок, јуулап кэлзэ удурлажарыбыст, дэп айдып турды, бу социалист (јагы јүрүмдү) јуртыбысты качанда бэрбэскэ туружарык, дэп база бистин учу—куйуу билдирбэс Союзтын тал талаларынан бичиктэр кэлип туру. Акту күчүлэ јаткан албаты, канча бар күчүн коммунист партияла совет башкарууга бириктирип алала, удур туружар кэрэкти ајыктап, билип, алала бистин СССР-и јуулаар дэгэндэргэ кару сөзин айдып туру.

Алдында, Чемберленнэн озо турган, лорд Кэрзон бискэ сүрэкэй кату бичик бэрэрдэ, бистин акту күчү-лэ јаткан албаты акча јуула аэропландар јазады, база „Общество Друзей Воздушного Флота“ аэропландарга болыжар улусты бириктиргэн „Ультиматум“ дэн атту аэропландандар јазады.

Онын кийиндэ саадабай кандыйла корон эдэр короннон корууланар доброхим-дэп общество бүтти. Онын кийиндэ ол эки общества биригэлэ жагыс болды—ады Авиахим пдэ адал-

ды, оо киргэн член улустыг тоозы эки миллионго јэтти.

Откөн јылдарда Авиахим, база алдын-дагы обществалар сүрэкэй кичээнип, члэндэрин иштэдип, көп түзалу иштэр бүрүрди. Олордын эдэлэ кызыл воздушный флотко табыштырган аэропландары јүс алтон бир болгон база јиирмэ аэродром аэропландар түжүп конор јэр, база за бир канча химический (корон эдэр, коронон коруланар нимэ эдэр) лабораторийлар этти, база аэропландар кэрэгин үүрэдэн школалар тургусты.

Кэйдэг корон түжүрүп јуулайтанынан коруланарга бистиг Авиахим шак мындый кэрэк кичээп туру: албаты-јонды бириктирип кэйдэг корон тржэр јуудан корууланзын, чэбэрлэнзин дэп, кичээр, база кызыл чэаүгэ болыжар, албаты-јон ортозына корон-ла јуулайтан јуудаг чэбэрлэнэр кэрэккэ, база кандый-ла Государствоннын учрежденияларын коруулаарын кичээр, болыжар. Бу кэрэккэ тузалу иш көп эдилгэн. Кандый-ла учрежденияларда' садулу јэрлэрдэ тэмир јолдордо аэропландар кэрэгинэ үүрэнгэн улусты бириктирэлэ „Бвиахим-команда“ дэп адады, аэропландар, химия (корон) кэрэгин албатаа билдирип айдып турар улустар биригип үүрэнэр болды, онойып бириккэнип кружоктор тээр.

Ондый кружоктордын тоозы мунган ашты. Онон башка, Авиахим, бу јангы јадыш јазаар кэрэккэ, мал-аш көдүрэр кэрэккэ, авиациала химический промышленностарды тыгыдып сүрэкэй болуш јэтирди. Јэ база бир тузалу эткэн кэрэктэрин айдалык: ол Авахим кэрэгин килэп турган улус былтыргы 1926 јылда бистиг Союз ичинэ 7000 ажра јэр јарандырар, сас кургадар участкалар этти. (Ондый участканын тузазы јаан, оны мунын ары айдарыбыс).

Ол эки химически-авиационный экспедициялар этти, ол экспедициялар аш өлөн жиир апсан өлтүрди апсанан 10,000 кра јерди јийдиртпэй айрып алды, база агаш үгээр курттарын 7000 кра јердин өлтүрди. База аш-кра, сад үрээр јэмчилерди сүрэкэй көп өлтүрди.

Ол Авиахим кэрэктәрди андый тузалу иштәп турарда, бистин крестьян улус оны сүрэкэй јарадып тузалузын јарт билэлә, Авиахимнин члены болдылар. Бис мынан ары канча јус мун крестьяндарды бу. Химия кэрэгинә кожо тартарыбыс дәп, ижәнип турубыс, бистин јурт корууланар кэрәккә олоp туружар, болыжар дәп, бүдүп турубыс.

1926 јылдан бәри Авиахимга коштой база бир јангы организация бүтти, онын ады ОСО— (Общество Содействия Обороне СССР): СССР-ди јуудан коруулаарга болыжар јон дэгән СОС.

Ондый организация Кызыл чэрүдин өзөгинән чыгып јат. Бир эбәслә тураза ОСО 300,000 акту күчүлә јаткан улус јууп алды, база ишмәкчи-лә крестьян улустын ортозынан мылтык адар адучы, мәргәндәр көп тапты, база албаты јонго бу бистин союзты коруулар кэрәкти јарлады, көп улусты јуту кэрэгинә үүрәдип салды.

Эмди Авиахимнын баштапкы Всесоюзный јуунынын тургусканынча база центральный ОСО-нын соведынын јөбинчә-Авиахим-ла ОСО биригәлә јангыс общества болып, СССР-дин авиацияла химия кэрэгин башкарар, иштээр болды ады Осоавияхим дәп, адалды. Онойып биригип алган общество алдындагыдый чачыну болбос, јөөжөзи, ижи, күчи јангыс јәргә биригәр, акту күчү-лә јаткан албаты СССР-ди коруулар ишә эптү тузалу болор, база бис советын алоатызы јуу сакып бәләтәнип турган јан, кату кэрәктәрди ба шкарар, аштаар.

Эрмэкти чиккэ айдар кэрэк, бистинг айткан иш эткэн јәпсәлдәрибис, база Осоавиахимпын 2,300,000 чләни, бистинг јуртый јаан јуртка сүрәкэй ас, оо үзәри бистинг өчтүләрибис сүрәкэй тын јәпсәнип туру, Бистинг јурты-бысты коруулаарга чыдаганча болыжар улустын тоозы канча-канча.

Он миллиондор болор учурлу. Бсдтинг әмдиги авиахим отрядтардан, командаларианг стрелковый кружоктордон база өскө бирикән јурт корыыр кружоктордон. Тоозы мынан ары канча јүс ажра болор кэрэк. Јәр үстүнин кэрэк, кылыгын бис көрөр болзо эрик јок онойып кичәнбәгәнчә јәпсәнбәгәнчә болбос.

Ишмәкчилә крестьяндар Керзонга кару айткан чылап, әмди база тәкши кичәәнип, јуу кәлзә болыжарга, туружарга „Бистинг Чемберленге айдар кару сөзибис“ дәп, акча јууп туру, ол нә дәзә, бистинг СССР-динг Осоавиахимын сүрәкэй, кичәәп сәлбиир, тынғыдар кэрэк, јуу кәлзә бәлән турзын, дәп.

Московский Советын јуунында нөк. Рыковтын айтканынча, Чемберленге кару айдып, бис әмди озогызынан он артык бәләтәнип, Совет государствобыстын границаларын коруулаар кәрәкти тынғыдар учурлу.

IV.

Кызыл чәрү бәлән туру

Бсстинг јурты јуулап јуу кәләргә турганда, бистинг Совет границаларын кичәәп каруулдайтан ижәмчилы кызыл чәрүбис бар. Бистинг кызыл чәрүүбис әмдиги тушта сүрәкэй үүрәнгән, оны не-ле јуу кәрәгинә таскаткан (јууди канайта јәнгәринә үүрәткән) јууга кәрәктү нәмәни үзә билдиргән, таныткан әди, бистинг ишмәкчи—кре-

стьяндардыг (чэрү баштаар командирлары кандый-ла жуу кэрэгинэ албаты башкарынып ядар кэрэгинэ сүрэкэй таскап тыгыды.

Јә, бис тәкши угуп турубыс, бистин Кызыл чэрүүбистин тоозы, ем тургуза 562,000,нын ашпай туру. Айдарда, кандый-да ишмәкчи-лә крестьян, албаты тәкши, бойынын журтын коруулаарын кичәеп турган болзо, жуу болор тушта нәдә кижидә бәлән турар күчин сананар кэрәк. Бу мындый кэрәкти айтпаганча болбос. Бистин Революционный Военный Совет, онын председатели т. Климентий Ефремович Ворошилов бистин мылтык тудунган акту күчүлә јаткан албатыдан жууп алган милицияларды сүрәкэй таскадып үүрәткән учун.

Олор Кызыл чэрүди көптөдип туры, олор сүрәкэй тыгыды, жуу кэрәгин, политика (јаны закон јүрүм) кэрәгин јаспай туру. Айдарда, жуучак болгожын канча миллион ишмәкчи, крестьяндар бистин Кызыл чэрүгә кожелар, көдрөзи мылтыкту болор, ол тушта „бис көп кан төкпөй јәнгәрибис“.

Бистин СССР-дин акту күчү-лә јаткан албатызы алдындагы јылдарда бистин жуулажар јәпсәлдәрибис тутак болгонын Кызыл чэрүдин чучрап турганын биләтән, әмди бу 1927 јылда. өскө мындый нәмә көрөр:

„Бистин көдрө мал-ажыбыс өгжиирдә, база кожо завод, фабриктын ижидә (бөс согор, нә-лә кэрәктү тәмир әдәр јәрләр) тыгыырда, онын нә-лә нәмәзи көндүгүп кәләрдә, күнүн—саин бис сондобой кандый-да ишти, кэрәкти түнәйләшти-рип кәлдибис 1) „дәгән Сөс бар.

Әмди СССР-дин төстү жуулажар јәпсәлдәрин көрүп, угужалык.

1) Ол сөсти нөк Ворошилов СССР-дин IV-чи Совет јуунында айткан.

V.

СССР-дин кэйгэ учар аэропландары.

(Воздушный флот СССР).

Империалистический (бастра государстволад жуулажканы) жу болгон кийнинде, база жан блаажып журт ичиндэ узээри бойлоры жуулашкан кийиндэ Кызыл чэрүдин учар машиналары ас болгон.

Каан тужунда Россия грани бойы учар машиналар ла, моторлардын 75⁰/₁₀₀ өскө государствалардан алатан болгон. Бу 2-3 жылдын туркунуна, бистин совет башкаруу аэропланды бойынын јэринэ эдип, аэроплан кэрэгин тынгытты, бистин Кызыл чэрүдин кэйгэ учар флоты эбэш тыгыды.

Јэ, журт ичиндэ жуу-чак болгон кийиндэ јаман-јаман аэропландар арты бистин СССР эмди сүрэкэй бэк, сүрекэй эркин, артык аэропландар көптөдүп кэйдиг флотын јазады.

1920 жылдагы эткэн аэропланнын ончо тоозын биргэ бодоор болзо.

1925/26 жылда завод, фабриктар жууга јүрэр аэропландарды 6¹/₂ катап. 1923 жылдан артык эдип чыгарды, Бистин заводтордын 192/24 жылда иштэгэнин 100⁰/₁₀₀-ка бодозо, 1925/26 жылда эткэн аэропландардын тоозы 351⁰/₁₀₀ болор, моторлар 574⁰/₁₀₀. Бистин аэропландарыбистин кэйгэ учар флоттын јакшызы мындый кэрэктэрдэн билдирэт:

Бистин јаш Советтин авиапромышленность эткэн Советтин јаны моторлары јэр үстүнин моторларынан эбэштэ туагы јок болды.

Бистин авиационын учурлу ижи нэ-нэмэни- (авиацияны) билэргэ иштэгэни, база учар машинларды јарандырага үүрэдү чыгарганы (науц

ная конструкторская работа) Ондый үүрэлүзи
якшы, Бызыл флоты СССР ичиндэ эди
ят. Капиталистардын јэриндэ ондый ишти
алды алднан акча табарга турган улус блаажып
турарда, бистин јэрдэ ол ишти јангыс государст-
во билип јат государство ол тоолу улуска көрүп
иштэдигэр дэп јакып салган.

Ол айдылган иштэрди бистин јэрдэ иштэп
јаткан учрежденияларга түнгэй учреждения кай-
да-да јок, бастра јэр үстүндэ-дэ јок дэп, нөк Во-
рошилов айткан. Ол учреждениянын эн башкы-
зы Центральный аэро-гидродинамический Инсти-
тут (Ц. А. Г. И.) база научно-Алтомоторный
Институт (Н. Л. М. И.) Онын башказы-учар ма-
шиналар јазап јат, экинчизи-јангы учар машина-
ларга моторлар толголор јазап јат база мотор-
лардын јарарын—јарабазын көрүп јат.

Кэйгэ учар флоты кандый-ла јакшы јазап
эдэринэн башка оо отуруп учар улустар кэрэк
болып јат. Ондый јакшы советский учар, мотор-
ды башкарап уулдар барба?

Аэропланга учаачы улусты үрэдэтэн проф.
Жуковскийдын адыла адалган, Военно-воздуш-
ный академия баштаткан, школдор ол кэрэкти
сүрөкэй јакшы бэдүрди.

Бистин Советын учаачылары өткөн јылда
сүрөкэй ајыкту, күч учуштар этти, ол учуштар-
дан ајыктап көрөри Москвадаг Ангооро (Турок)
кара тэнис талай ажра учты, 1926 јылда Моск-
вадаг Тегеранга (Персия) јэтрэ учала оног ой-
то учты, база Громов дэп, учаачы „Пролетарий“
дэп учар машинала үч күнгэ Европаны айланд-
ра үчүп кэлэрдэ, Европанын буржуйларда кай-
кады.

Ол учуштар орто бистин учаачылар бойы-
нын јалтанбазын, коркубазын, бойынын јалтан-
базын, коркубазын, бойынын кэрэгин билэрин

жөргүсти. Айнарда олар Европала Американын
учаачыларынан тутак дэп, санарга жарабас.

Жэ, бистинг ол учаачылардын атту—чуулу
учканы-ла эрмэк божоор эмэс, бискэ жуу кэлэр
дэп, сакып турубыс. Ондый учачылар мынан-да
ары көптөөр.

VI

Советтын химиязы.

Химия дэгэн сөс бир мындый: болушту курт,
аспан, кижиги, нэлэ тынду нэмэни корондоп өл-
түрэр күкүрт корон болор. Мынан ары химия
дэгэн сөсти билип турзын.

Эмдиги болор жууга химиязы жок болбозын
ончо албаты билэр. Жэ, амыр жаткан тушта ол
химия дэп, нэмэ мал-ашка тузалу, жэ, жуу тужу-
нда шак-ла андый химияны кижээ жазап жат, ол-
ордын бүдүп жаткан төзи, тазылы жагыс, амыр
жатарда сүрэкэй тузалу нэмэ. Онын учурун тэм-
дэктэй айдалык.

Айдарда, хлор дэп кэй бар, ол жуу кэрэги-
нэ эдэр коронго сүрэкэй кэрэктү нэмэ, онон
башка иприта, люзита дэп, корондор бар ол эки
корондордон баалу будуктар жазайт, күрэкэй кэ-
рэктү индигэ дэп, будук эдэт. Хлор су аруу-
ларга жакшы, база „канча аш үрөп турган өркө-
лөрди кырап нэмэ.

База бир сүрэкэй „фосчен“ дар дэп корон
бар, ол өткөн жуу тужунда коркушту болгон,
онон чокум-кызыл, көк, кыскылтым будуктар
эдип жат. Кижининг көзининг жажы агар корондор
жүзү-жүүр будуктарда болып жат. мышьяк аайлу
арсин дэп корондор бар, ол арсиндан сифилист
дэп, ооруды эмдээр сальварсан дэп эдип жат,
бвза апсан, сэгэрткиш өлтүрэр корондор жазайт.

Будук эдэр фабрикалардын жэнгсэлдерин

көргөжин, жуу тужунда корондор эдэргэ бэлэн болгодый. Андый, дифосетен база хлорткрин (аш жиир куртты, чымынды, апсанды өлтүрэргэ жакшы) жуу болгөлөк тужунда ол корондорды бирдэ кэрэkkэ жарадып болбос болгон. Германия дэзэ, оны сүрэкэй көп эткэн, оны канайта иштэгэн дэзэ, будуктын фабрикалары көп бололо иштэгэн. Шак ондый тузалу кэрэктэргэ „Иприт“ тэгэн корондордон эткэнин көрүп турубис.

Бу тоолоп айткан корондорды база будуктарды жагыс аай эдип жат. Онын учун корон иштэгэн ишмэкчилэр корон эдип турум дэп билбэгэн. (Германия туйука билдирбэй жууга кэрэктү корон эдип турган).

Кандый-ла будук эдэр иш нэлэ саду кэрэгинэ кожылып жат. Ол будук эдери таш көмүрдэ камаалу болып жат таш көмүрдин сагызын агысклап алала, ол сагыстан кандый-ла будуктар, база жүзүн жүүр күкүрт эдип жат база жүзүн жүүр эм, жараш жытту сүртүнэр нэмэлэр эдип жат, база кандый-ла корон жазап жат, Онон эткэн корондордын ады: бензол, толуол, нафталин, антрацен, фенол, ксилон, метилен-трацен, крезол, карбазол, фенолтрин. Будук эдэр кэрэkkэ тус база кэрэктү, тусты кайылтала хлор-ла натр дэп, нэмэ эдип жат. Хлор дэзэ, будук эдэргэ кэрэктү, база жуу тужунда корондорго кожотон. Айдарга будук эдэр фабриктар көп болзо, кэрдэмарда жуу болзо журты коруулаар химия тузалу кэрэктэрин эдэр эди.

Жаан жуудан озо 1914-18 жылдарда, Германия будук-ла садышкан. Каан тужунда Россия Германиядан 10 миллион салковойго бодолду будуктар алдырып турган.

Будук эдэргэ, база жуу кэрэгинэ химический газ эдэргэ сүрэкэй кэрэктү нэмэ нефть дэп жердин үзи, ол таш көмүрди карын эркидэп са-

лар болор.

Химиянын база бир жаан тузалузын айдалы: јер, кра, аш јазаары. Бистин јердә ашка тузалу фосфорин, азот, калий дәп, нәмә бар, онын ашка сүрәкәй тузалуун мынап биләр:

Россия 1913 јылда ондый азот дәп, нәмәни 44,5 миллион пуд, краларга чачкан, онын 34 миллионнын границанып ары јанынап, өскө госу-дарствалардап алдырган әди. Ол тужунда бир кра јәргә ондый азотты 0,1 кило салганда, онын ажы орто бүткәндә 59 пуд болотон. Германия јәриндә 1913 јылда кра јәргә ол азотты 30, килоо јәгрә чачатан учун, олардын ажы кра јәрдәп 106 пуд арыш бслып бүдәтән. Ондый нәмәләр әдәрин бис кичәәп көптөтсөбис, ашка јакшы болор әди, јуу келгәжин фосфордәп јууга сүрәкәй кәрәктү корон әдәр. Бу куучынын учы јарт химиянын үзүнән база сүрәкәй тузалу нәмәләр әдәт, химия-ла агаштап уксус, смола, канифоль, скипидар, эфирный май база метиловый спирт ацетон, көмүр әдәдиләр. Онын әкүзи корон әд-әргә сурәкәй кәрәктү; үчүнчизинән дзәә корон-ноп корууланар нәмә әдип јат.

Бу бучикти кычырган кижид химиянын ту-зазын јарт билди, айдарла бистин химический иш кандый болып јат?

Бу өткөн јылдарда Совет Башкаруудын хи-мический нәмәләр әдәр фабрик заводторы көп-төгөн, әдип чыгарганы болголок тужунда әдип турган корондорына, јуу тужунда, әдип турган корондорын катай-да бодоор болзо, совет баш-кару тужунда әткәнинә чик јок јәтпәс. Озо хи-мия кәрәги јангы-ла башталып јүргән болгон јуу тужунда әбәш көдүрүлгән. Бис химия кәрә-гин јәтрә јакшы будургәләгибис. Әмди оны сү-рәкәй кичәәр кәрәк. Бистин јәрибистә химия кәрәктү нәмәләр көп. Бистин јәргә химияны-

канча крэлү эдэр. Бистин „јуу кэрэгининг химиязы“ сүрэкэй јакшы кӧдүрүлгән дӧп, айдарга јар-аар, бистин Кызыл чэрү јуулајар химияны сүрэкэй јакшы үүрэнди. Химия кэрэгиндӧ канайта иштӧйтӧнин шинжилӧп кӧрүп үэрэнип турар лабораториялар бар. Эмди бисти јазалган, Кызыл чэрүгӧ бӧрип койгон газтан (кандый-ла короннон) корууланатан јӧпсӧлдӧр бар.

Айдарда бистин Кызыл чэрү эмдиги кӧлӧр корон салар јуудан корууланар куйак јӧпсӧлдү болды.

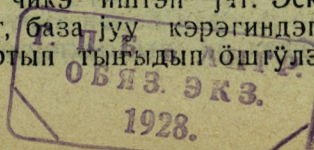
СССР-дин талайгы јүрӧр кӧрӧптӧри.

СССР-дин талайга јүрӧр флоты, кӧрӧптин ончолорын „флот“ дӧп айдар эм тура сүрэкэй кӧчтү туры, бистин талайдагы границаларын коруулдазын деп ишмӧкчи-лӧ крестьяндардын башкаруузынын јакылтазын бистин флот бӧдүрӧр.

Бистин талайга јүрӧр флотын кӧчи јанысла кӧп тоозы-ла болуп турган эмӧс јӧ онын ийдӧ-кӧчи сүрэкэй чындыйлап бӧдкӧн организацияларында болор. Ишмӧкчи-лӧ крестьяндар, бистин СССР-дин Балгийский-ла Кара талайла јүрӧр флоты, сүрэкэй кӧчтү тоозы-да кӧп дӧп, билӧр кӧрӧк. Балгийский талайда турган Финляндиянын, Эстониянын, Латвиянын, Польшанын флотгорын јабӧ бодоордо 12,000 тонн (тонн дӧгӧни 60 пуд уур нӧмӧ кӧдурӧр) бисти дӧзӧ 111,000 тонна кӧдүрӧп јат.

Кара талайдагы (Черное море) бистин флотын аайы мындый: Румыниянын флоты 6,000 тонн. Турциянын—24,000 тонн, бистин СССР-дин Черноморский флоты 28,000 тонн.

Кӧрӧптӧрди јангыртып јазарын, јангызында эдӧр болзо сүрэкэй тӧс, чикӧ иштӧп јат. Эски кӧрӧптӧрди јангыртып јат, база јуу кӧрӧгиндӧги эски сӧмӧ-аргазын јангыртып тынгыдып ошгӧлӧр

аэрэплан-ла кэлип кэрэбгэрди үстүнэнг жуулары
нанг каруланар эбин тыгыдып туру.

Флоттын нэлэ кэрэктү јәпсэлдәри, иштээр
улустары јакшы туру. Эмди флотты жууга тын
болзын дәп, флоттын нэлэ кэрэктү нәмэләрин
бәләндәп салган. Флотто турган чәрү улустын
39,30% ишмәкчи улус 60,47% крестьян улус бо
луп јат омор күн саин жуу кәрәгинә үүрәнә
жуу кәрәгинә үүрәнип ары бәри јүргәнин көрү
бодоордо бистин флот јыл сайын тыгып, жууга
чыдажар боло бәрди.

Флоттын күчи Комсомолдор сүрәкәй тыны
дып јат, 1922 јылда флотко 10,000 комсомол
уулдар кирди, Военно-морской академия башта
ган командирлар үүрәдәр школдор флотко сү
рәкәй јакшы тузазын јстирип јат: флотко эжилү
командирлар үүрәдип бәрәт, база нэлә—өскө
устар, инженер-конструкторлар үүрәдип чыгарып
бәрәт, јәр-лә талай-ла јүрәр чәрүүди башкарып
турган Народный Комиссариат 5-чи Советтын
СССР жуунына бәргән бичиги мындый: талайга
јүрәр флот жуунаг корууланарга сүрәән кәрәк
тү, оны тыгыдарга узак-та болор көн акча-да
кәрәк болор дәп бичигән. Эмди бистин өштү
ләрибис талай-ла бисти жуулап кәлзә бистин кы
зыл флотыбыс омор-ла удур жуулажып чыдаар
онын учун бистин өчтүләрибис бәлән-лә өдү
болбос, онызы ижәмчилү туру.

Јуудын промышленность кәрәги.

(Јууга кәрэктү нә-лә јәпсәл, кийим, ок-таар
ры, корон, база нэлэ кәрэктүди бәләтәйтәни
јуудын промышленность кәрәги тээр).

Бу бичиктин башкы бөлүктәрин кычырга
кижи, Кызыл чәрү жуу кәлгәжин удурлажар нә
лә јәпсәли бәлән туру дәп, биләр. Бистин уу
јәгил-уй мылтыктарыбыс, бистин броневой, та

ковой, химический чэрүлэр, база саперный тэм-
мир јолдын чэрүлэри, бисти јууулап кэлгэн,
өштүлэрдин чэрүү-лэ јуулажып чыдар, өштүлэр-
дин чэрүү коомой уян дэп, база олордын тоо-
тын ас дэп, айдарга болбос, оны база сэрэкэй
көдүрүп ажра айдарга-да јарабас, кажы бир нө-
көрлөр Кызыл чэрүдин аайын јакшы билбэй
турала, нэмэни ажра айдып јат.

Бистин јуу кэрэгинин промышленность бу-
јылдарда өскөн; тынган, оны јаңыртып јазаган,
јууга тузалу көп нэмэлэр эдип бэрэр фабрик-
заводтор эдип бэрди, онын учун јуу тужунда
промышленность Кызыл чэрүгэ сурэкэй чындый
јэпсэлдү болзын дэп нэлэ кэрэктү нэмэни та-
бар, бэрэр дэп, ижэнип турубыс.

Јуу чак тужунда, јаныс-ла јуудын промыш-
ленность Кызыл чэрүгэ нэ-лэ кэрэктү јэпсэлди
тугатпай бэрэр дэп, айдарга јарабас.

Кандый-да сүрэкэй бай рсударствоннын
јуу кэрэгинэ турган промышленность јуулажып
турган армияны јэпсеп күчи јэтпэс.

Сүрэкэй тын промышленносту государ-
ства оңдый кэрэкти јэңил бүдүрүп јат.

Онын учун бистин Сюзтын нэ-лэ про-
мышленностарын тыгыдар кэрэкти кичээр кэ-
рэк јаңыдан јазап нэ-лэ бүдүрүп турган фабрик-
заводтор кызыл чэрүдин корууланар күчин ты-
ныдын јат.

Нэ-лэ ишти, кэрэкти, мал-ашты албаданын
тынгытсабыс-өчтүлэргэ айткан кару сөзибис ол
болор.

Учындагы сөс.

Укыныбысты шүүжэлик. Бу бичикти кы-
чырган кижиге, јэр үстүнүн буржуйлары бисти сү-
рэкэй өчтөп, нэнин учун јаман көрүп турганын
билди. База пролегарийдын башкаруун баштагы
государство империалистар јуулап кэлэр болор

дэп, коруланып, сакып јатканын көрдибис.

Кандый-ла ишмэкчи, кандыйла крестьян, үй улус, кандый-ла јок јойу албаты, јуу болзо Англиянын јутпалары јэнгизэ, кандый јан јүрүм болорын билеп, сананар кэрэк.

Олор јэнгэн тушта, ишмэкчи албаты завод фабриктарын озогы ээлэринэ — Рябушинскийларга, Бальфуларга, Уржвартарга ойто бэрип салар ишмэкчи улус 8 час иштээр эмэс олорды мойныгарга көп нэмэ түшти тийлэ түн түш тыны жыйылганча иштэдэр.

Крестьян улус дэзэ, онойып јэндиргэн кийиндэ, јэрин озогы помещиктарга алдылар, карательный отрядтар јүрэр олор улусты адар, чыбыктаар, јан озогы ордына кирэ бэрэр.

СССР-дин јуртундагы өскө сөөктү албатылар, бу јангы јүрүминэн айрылар, озогы ордына олјоолоткон, кулдаткан албаты болып „инородец“ (башка сөөктү) дэп, бойынын тили-лэ эрмэк айдар учуру јок болып, катап кулга түжэр. Бистин Совет Республикабыс турган онынчы жылында төң-ла арга јок коомой эмэс, дэп бу бичикти кычырган кижид билэр.

Онон өскө СССР-дин өскө каандарда, государстваларда акту күчүлэ јаткан канча миллион наајыларыс бар, Кызыл Октябырдын бүткэн — Кызыл чэрүү бар, онын суга јурэр, кэй-гэ учар флотторы, канча јузүн јэпсэли СССР-дин границазын каруулдал, јууга бэлэн туру. Бистин Кызыл Чэрүдин турганын көрөрдө, коркордон болгой, эмди јуу болзо бис јарт јэнэрибис дэп, ижэнэр учурлу болды. „Бискэ јуу кэрэк јок, удурлажарга бэлэн турубис“ дэп канча миллион ишмэкчи-лэ крестьян улустын айткан сөзин угуп бис јэнэрибис дэп ижэниц тыгып турубис.

Ойрот.
2-344

Издательско-Типографск.
Об'единение
„Ойратский Край“